

Per Olov Enquist

KNJIGA O BLANCHE IN MARIE

prevedla
Mita Gustinčič Pahor

Za Gunillo

RUMENA KNJIGA

I

PESEM O AMPUTIRANKI

1.

»Amor Omnia Vincit« – ljubezen premaga vse – je napisala na ovitek rjave mape, tiste, ki vsebuje tri zvezke; nad napisom naslov *KNJIGA VPRAŠANJ*, z debelejšimi, velikimi tiskanimi črkami. Bilo je, kot bi hotela preizkusiti dve drži: tisto zgornjo, močno, optimistično in popolnoma nevtrarno, in spodnjo, krhko, previdno, skoraj rotečo. Kot bi hotela reči: To je izhodišče, lahko bi bilo res, o, ko bi le bilo res.

9 ■

Ljubezen premaga vse. Saj veš, da ni res, a kaj. Pri srcu te malce stisne, ko prebereš: *O, ko bi le bilo res; o, da bi vsaj bilo res*. Vse zelo premišljeno stvarno in točno, dokler se ton ne zlomi. Rumena knjiga, črna – nepopolna ali cenzurirana – in rdeča. Skupaj tvorijo *Knjigo vprašanj*, ki govori o Blanche in Marie. Nič več.

To je treba sprejeti.

Ljubezen premaga vse, delovna hipoteza ali najgloblja točka bolečine.

Dve leti po tistem, ko je Marie Skłodowska Curie prejela svojo drugo Nobelovo nagrado – tisto za kemijo, leta 1911 – in ko se je njen ljubimec Paul Langevin pobotal s svojo ženo Jeanne, ki je privolila v možev trajni intimni odnos z njegovo tajnico, je Marie prizadela pričakovana, a težka izguba prijateljice Blanche Wittman, ki so jo nekega jutra našli mrtvo v Mariejinem stanovanju v Parizu.

Iz postelje se je poskušala prestaviti v lesen zaboj na kolesih. Ni ji uspelo. In tako je umrla.

Vzroka smrti niso nikdar ugotovili, toda tisti, ki so prišli ponjo, so se spominjali njenega kratkega telesa in dejstva, da je Marie Skłodowska Curie vztrajala pri tem, da sama dvigne amputirani torzo in ga položi v krsto. Nato je v slovo sedla h krsti in položila roko na pokrov, nosači pa so morali eno uro čakati v sosednji sobi.

Ničesar ni hotela pojasnjevati, zamomljala je le *Nikdar te ne bom zapustila*.

Potem so krsto odnesli.

V edinem nekrologu, ki je bil zapisan, je Blanche označena kot »legendarni fenomen«, omenjena pa je tudi njena vloga medija pri profesorju J. M. Charcotu. Zapustila je tri zvezke, ki so jih odkrili šele proti koncu tridesetih let in ki nikoli niso bili objavljeni v celoti.

Marie Curie je v svojih spominih ne omenja, tako kot tudi veliko drugega ne.

Ne zamerim ji.

2.

Kdo ve, pravzaprav, ali si je sama Blanche Wittman želela, da bi jo omenjali?

V zgodovini medicine je kljub vsemu deloma zaslovela po svoji smrti, a nikoli ni omenjena v povezavi z Marie Curie, pač pa vedno kot »Charcotov medij«. Neka notica lakonično sporoča, da je umrla kot »mučenica« in »žrtev« znanstvenega raziskovanja radija. Po Charcotovi smrti in po kaosu, ki je nastal zaradi znanstvenih metod zdravljenja v bolnišnici Salpêtrière, je dve leti kot asistentka delala na rentgenskem oddelku bolnišnice. Nato je prišla v laboratorij Marie Curie, kjer so nekaj let kasneje odkrili radij. Kdo je razlikoval med smrtonosnim rentgenskim sevanjem in smrtonosnim radijem? Kjer se je eno končalo, se je drugo začelo.

Končni rezultat: mučenica in torzo.

Po Charcotovi smrti pa skoraj popoln molk. V zadnjih letih svojega življenja si je zadala cilj, da bo napisala knjigo o ljubezni. V istem kratkem nekrologu o tem ničesar. Samo »umrla brez rok in nog«, kar ni bilo čisto res – eno roko je imela, desno, s katero je pisala do zadnjega.

Knjiga je ostala nedokončana. Danes nam ostajajo samo trije zvezki v velikosti 30 x 20 centimetrov; vsak od njih vsebuje štiri-ideset strani, zbrani pa so v rjavi mapi, v *Knjigi vprašanj*, kot jo

je poimenovala sama. Prvi zvezek je Blanche naslovila *Rumena knjiga*, drugega *Črna knjiga*, tretjega pa *Rdeča knjiga*.

Na platnicah nobenih barv. V tej tridelni knjigi je nameravala povedati zgodbo o naravi ljubezni. Izkazalo se je, da ji ni uspelo. Uspelo pa ji je povedati zgodbo o Blanche in Marie. O koliko življenjih lahko rečemo enako? Vsak ima svojo zgodbo, a le malo-katera je zapisana.

Zagonetni naslov *Knjiga vprašanj* na ovitku mape bo kmalu dobil preprosto razlago. Očitno se je odločila, da se bo vsak del začel z vprašanjem. Nato naj bi nanj odgovorila kar se da razumsko. Vprašanja naj bi bila »izjemno pomembna«. **Kakšne barve je bila tvoja prva obleka? Katera je bila tvoja prva telefonska številka?** Občasno nenadni in nenavadni odkloni: **Kaj si lahko razbral z obraza mojega očeta, ko je izvajal splav?** Ali: **Kdo je sedel ob Charcotovi krsti ob žalnem sprevodu?**

11 •

Vedno zelo stvarna vprašanja. Včasih se zdijo brezciljna, dokler človeka ne zvabijo, da bi nanje odgovoril. Tedaj je to kot igra, ki nenadoma postane resnična in grozljiva. Odvisna je od tebe. Če nadaljuješ, izgubiš ravnovesje in nadzor, kompas se začne vrte-ti kot na severnem tečaju. Poskusil sem. Na vprašanje o telefon-ski številki lahko odgovoriš zelo na kratko, z naslovom: »Sjön 3, Hjoggböle.« Nato stvari postanejo veliko težje. Takrat ko poskušaš razložiti najbolj očitne stvari, postane odgovor dolg, strašljiv. V njeni *Knjigi vprašanj* je nekaj pretečega, nekaj te vabi, da vstopiš v prepovedano ali odpreš vrata v temno sobo.

Kratka vprašanja, podrobni odgovori brez prave zveze z vprašanjem.

Verjetno jo je bilo strah. Tedaj se človek odzove tako.

Trije zvezki, rumen, črn in rdeč, so to, kar je ostalo. Preostalo, torej zunanji okvir, je rekonstrukcija.

Včasih so odgovori suhi: domnevamo lahko, da namerava odgovor obrazložiti kasneje, ko zbere pogum.

Neki zapisek se na primer začne zgolj z vprašanjem: **Kdaj?**

Odgovor se nanaša na njenega zdravnika in ljubimca J. M. Charcota. Blanche opiše kratek prijetljaj. Njuno prvo srečanje. Prvič jo je videl, piše, skozi priprta vrata: bila je v eni od sob bolnišnice Salpêtrière, kot pacientka. Zdravnik, ki jo je zdravil, *in me*

presenetljivo natančno pregledal, čeprav tedaj še nisem imela tiste slave, ki sem je bila deležna kasneje, je bil zaposlen v bolnišnici; imenoval se je Jules Janet.

Pri nepomembnih podrobnostih je natančna. Dve sobi, predso-ba, mogoče še soba za preoblačenje. V Salpêtrière so jo sprejeli po seriji zdravljenj v drugih bolnišnicah, in sicer zaradi lažje nadloge; katere, ne vemo, morda zaradi iste, za katero jo je kasneje zdravil Charcot. Namreč histerije. Tega ne napiše.

Blanche se je po pregledu oblačila.

Tedaj je videla Charcota, ki je šel mimo po hodniku. Obrnil se je in jo opazoval. Med njima slabi štirje metri razdalje. Vedela je, da jo gleda. Upočasnila je gibe, tako da je oblačenje potekalo zelo počasi. Obraz je obrnila proč od njega, počasi se je obračala s celim telesom. Eno dojko je imela do polovice razkrito. Prepričana je bila, da jo je videl.

■ 12

Tedaj, piše – kot bi v množici podrobnosti skrivala bistvo – *sem se vžgala vanj, kot razbeljeno železo v žival.*

O njenem otroštvu nejasni podatki. A bila je izobrazena. Citat o železu za žigosanje je iz Racina.

Imenovala se je Blanche Wittman. Ob svoji smrti je bila dolga 102 centimetra in težka 42 kilogramov.

Bila je neke vrste torzo, a z glavo. Spodnji del leve noge, desno nogo do kolka in levo roko so ji amputirali. Zato jo opisujejo kot majhno. Drugače ni bilo pri njej nič odstopajočega. V preteklosti, pred amputacijami, so jo vsi, ki so jo videli, imeli za zelo lepo. Iz določenih razlogov so jo opazovali mnogi, med drugim mnogi, ki so bili večji opisovanja, torej pisatelji. Dejansko obstaja samo ena njena fotografija in nekaj risb. Poleg tega je tu še slavna slika, kjer je vidna samo s strani.

A lepa je.

Umrla je srečna. To je njena trditev v zadnjem zvezku, *Rdeči knjigi*.

Njeno nenavadno kratko telo torej ni bilo nekaj prirojenega. Potem ko je bila zaradi diagnoze »histerija« šestnajst let – med letoma 1878 in 1893 – v oskrbi pariške bolnišnice Salpêtrière, je nenadoma ozdravela. Histerija je bila v tistem času pogosta bolezen med ženskami; najpogostejša je bila ravno v tistih letih in zanj

zbolelo skoraj deset tisoč žensk, toda ko je profesor Charcot umrl, je njena pogostnost upadla.

Pravzaprav je bolezen izginila. Ali dobila druga imena.

Po letih na Charcotovem raziskovalnem oddelku je delala na rentgenskem oddelku iste bolnišnice, torej ni bila več oskrbovan-ka, leta 1897 pa jo je poljska fizičarka Marie Skłodowska Curie zaposlila kot laboratorijsko asistentko.

Čas, ki ga je preživela v bolnišnici Salpêtrière, označi kot sreč-nega, sledilo mu je obdobje žalosti. Zatem je prišlo obdobje, ko je delala pri madame Curie, ki je bilo spet popolnoma srečno, z blagimi nihanji ob ponavljajočih se amputacijah.

Nad tem, da jo obrezujejo, se nikoli ne pritožuje.

V *Knjigi vprašanj* želi povedati svojo zgodbo, povzeti in primer-jati svoje izkušnje iz poskusov s histeriki v Salpêtrièreu s fizikalnimi poskusi, ki jih je vodila Marie Curie, *da bi tako ustvarila zdravilno sliko narave ljubezni*, ki jo je primerjala z naravo sevajočega radija in histerije.

Zdravilno?

V prvem delu *Knjige vprašanj* dolgo le stvarnost in sreča.

13 ■

3.

Dejstva o Blanchinih amputacijah so naslednja. Nič nimajo opravi-ti z njenim poskusom, da poskuša doumeti naravo ljubezni.

17. februarja 1898 so v laboratoriju Marie Curie v Parizu prvič preizkusili sevalni učinek črne, bitumnu podobne v laboratoriju obdelane »kuhane« rude, ki so jo imenovali uranov smolovec; iz-kopali so jo na območju Joachimsthala, na meji med Češkoslova-ško in tedaj še nerojeno, zdaj pa že bivšo Nemško demokratično republiko. Smolovec so že več stoletij uporabljali kot dodatek h keramičnim glazuram, da bi ustvarili umetniško zanimive barvne odtenke. Uranov smolovec je bil v resnici pomembna barvna se-stavina znanega češkega kristala: med drugim je vseboval uran, v steklarski industriji zelo pomemben element.

Da bi izvedli poskus s smolovcem in iz njega pridobili nekatere sestavine urana, so bile potrebne velike količine rude, več ton. Delo je bilo naporno in umazano, odvijalo pa se je v zapuščeni lopi poleg Mariejinega in Pierrovega pariškega laboratorija.

Tam je Blanche Wittman dobila zaposlitev.

Tistega dne, 17. februarja 1898 – dan je pomemben za zgodovino fizike – je Marie izpeljala prve uspešne poskuse s smolovcem in odkrila močno, posebno in dotlej neznano sevanje. Znano je bilo, da torij, kovinski kemijski element, ki ga je leta 1829 odkril Šved Jöns Jacob Berzelius, močnejše seva kakor uran; zdaj so odkrili, da smolovec seva še močnejše. Celó močnejše od čistega urana.

Kaj to »sevanje« pravzaprav je in od kod prihaja, je bilo treba še raziskati. Marie Curie je sklepala, da smolovec gotovo vsebuje neko posebno snov, sicer še neznano in z neznanimi lastnostmi.

■ 14 V tem malem laboratoriju se je zgodilo odkritje.

Laboratorij je bil pravzaprav stara lesena lopa, zapuščena kolnica iz plohov, njena steklena streha pa je bila v tako slabem stanju, da jo je dež ves čas zamakal; bedno lopo je medicinska fakulteta davno tega uporabljala za obdukcije, a jo je kasneje opustila, saj ni bila več primerna za shranjevanje mrličev, celo živalskih trupel ne. Tlaka ni bilo, tla so bila prekrita s plastjo asfalta, prostor pa je bil opremljen z nekaj starinskimi jedilnimi mizami, tablo in staro litoželezno pečjo z zarjavelimi cevmi; v tem bednem prostoru so pred tremi leti prejeli sporočilo nekega profesorja z imenom Suess in avstrijske države, ki je bila lastnica rudnikov v Sankt Joachimsthalu.

Sporočilo se je glasilo, da jim je blagovoljeno prejemati odpadni material iz smolovca. Prav v tem prostoru so odkrili radij.

Marie je nemudoma napisala poročilo.

Njene roke so še vedno lepe. Blanche jo opiše kot *lepotico brez primere, ki se je ujela v čarovništvo raziskovanja*. 18. julija 1898 so člani francoskega inštituta prisostvovali predavanju njenega prijatelja in nekdanjega mentorja Henrija Becquerela, po katerem je med drugim kasneje dobila ime enota sevanja, ki se nanaša na število razpadlih jeder v sekundi, z namenom, da meri na primer radioaktivno onesnaženo jelenje meso iz notranjosti pokrajine Västerbotten po nesreči v Černobilu. Sporočil jim je, da sta Marie Curie in njen soprogr Pierre s svojimi poskusi s smolovcem odkrila

nekaj novega in do tedaj neznanega. Naslov prispevka je bil *O novi radioaktivni snovi v uranovem smolovcu*.

To je bilo prvič v zgodovini, ko je bila uporabljena beseda »radioaktiven«.

Še nobenega prhutanja kril zgodovine, le rahla zmedenost.

Becquerel je na predavanju oznanil, da so odkrili snov, ki je bila štiristokrat aktivnejša od urana, in da je vsebovala neko »kovino«, morda element, ki je bil do tedaj neznan in ki je imel posebne sevalne lastnosti.

Proti koncu leta je element dobil ime. Poimenovali so ga radij. Snov je imela nenavadne lastnosti; ker so lahko pridobivali vedno večje koncentracije, so tudi ugotovili, da je snov samosvetleča.

Beseda »samosvetleča« se pojavi v Blanchini *Knjigi vprašanj*.

Njeno besedilo tu dobi skoraj poetičen značaj. *Ko so me med predavanji v Salpêtrièru pohvalili, so za vtis, ki sem ga naredila, uporabili izraz »samosvetleča«; toda niti slutila nisem, da se bo beseda – kot bi jo od nekod ponovno pričarala čarobna paličica – vrnila v svet fizike in znanosti, v katerem sem zdaj s svojim prispevkom nameravala pojasniti povezavo med radijem, smrtjo, umetnostjo in ljubeznijo.*

Radij, smrt, umetnost in ljubezen. Ne ve, o čem govori. A to je verjetno edini način. Le kako bi drugače?

Smrt in lepota sta si bili morda zelo blizu. Moramo ji oprostiti.

Marie, piše Blanche, je od doma do laboratorija na rue Lhomond pogosto hodila peš, *da bi nadzorovala svoje domene*. Blanche – tedaj še ni bila amputiranka – jo je ponavadi srečevala na teh »skrivnih« obiskih laboratorija.

Piše, da so bili *naši ljubi izdelki, za katere nismo imeli omar, razvrščeni po mizah in klopeh; z vseh strani smo lahko videli njihove blede sijoče obrise in tisti lahno utripajoči sij, ki se je zdel, kot da prosto lebdi v temi, je pri nas vsakič znova vzbudil ganjenost in očaranost.*

Tista, ki piše, je Blanche. Opazimo lahko izraz »naši« ljubi izdelki. Kljub vsemu je ona le pomočnica.

Kasneje, ko odgovarja na vprašanje, **kdaj je Marie postala umetnica**, pove, da je med njo in Marie zraslo veliko zaupanje,

skoraj ljubezen, ljubezen, ki se je krepila ob doživljanju lepote, ki jo je oddajalo »radijevo« skrivnostno in pisano sevanje. Pred njenimi očmi so se odprla vrata v nov in neznan svet, in ta svet je pošiljal modre, lesketajoče se signale njej, Blanche, ki takrat še ni bila obrezana.

Kaže, da je signale doživljala kot neke vrste umetniško delo. Ustvarila ga je Marie. O Pierru niti besede.

V *Knjigi vprašanj* je tudi krajši odlomek, ki se začne z vprašanjem: **Kaj je torej umetnost v naši moderni dobi?**

Na vprašanje odgovori s podrobnim in skoraj otročje vznese-
nim opisom svetovne razstave v Parizu leta 1900. Besedilo je pol-
no občudovanja do revolucionarnih znanstvenih *dosežkov* novega
stoletja, do *nepredstavljenih doživetij in možnosti*. Znanje, ki ga je
dobila od Marie, s poudarkom na radiju.

▪ 16

Zato se dolgo zadrži pri kongresu fizikov, delu svetovne razstave.

Okoli Eifflovega stolpa je stalo več paviljonov: eden izmed njih je bil električna palača, kjer so razstavljali *čarobno tekočino* (!), ki so jo imenovali elektrika. *Znanost in umetnost sta se tu združili*. Posebna zanimivost je bila ameriška plesalka Loie Fuller, ki je plesala v posebej načrtovani čarobni hiši, v sobi, ki so jo osvetljevali električni žarki, obarvani skozi premične filtre. Tekoči pločnik na električni pogon je gledalca premikal od enega kraja do drugega. Lahko rečemo, da je elektrika razsvetljevala prodor modernosti; o vsem tem piše Blanche s slovesnim tonom.

Kljub temu je na svetovno razstavo raziskovalce privabilo nekaj drugega, veliko bolj očarljivega.

To sta bila na novo odkrit element radij in radioaktivnost. Blanche piše, da so raziskovalci z vsega sveta prišli v Pariz, da bi se posvetovali z Marie ter njenim možem in sodelavcem Pierrom Curiejem. *Radioaktivnost je bila beseda dneva*. Vsi so spraševali, kaj je to bilo, tista *barvita sporočila iz nevidnega sveta*, tista, ki so jih nekateri še vedno imenovali »Becquerelovi žarki«, ki so se obnašali tako nerazumsko in ki so jih včasih lahko preusmerili z magnetom, včasih pa ne. Neke vrste tekočina, so rekli nekateri in ponovno začeli govoriti o Mesmerju; toda zdelo se je, da je bilo to kljub vsemu nekaj drugega, kot *nočne sanje, kratek trenutek prebujenja, ko je skrivnost še prisotna, a se zdi resnična in nato hitro izgine*.

Ti radioaktivni žarki, ki so bili morda v sobi in v resničnosti prisotni ves čas, a jih nihče ni videl. *Morda je o njih govorila Fedra, ko je začutila, da se je Hipolit vžgal vanjo, kot bi bila ona žival, on pa železo za žigosanje.*

To je uvod v *Rumeno knjigo*. Nobenih drugih razlag razen nepomembno poetičnih. Sklicevanje na Racina je spet zelo presenetljivo.

Sčasoma se je raziskovanje urana in radija spremenilo. Toda to je bil prodor, *razdor ozvezdja* (!) – ali morda napad na racionalnost razsvetljenstva.

Nihče ni razumel, kaj je to bilo.

Žarki so lahko prodirali skozi debele ščite, ustavil pa jih je svinec! Znano je bilo, da so lahko obarvali steklo, saj so s smolovcem lepe češke kristalne kozarce barvali že stoletja! Stoletja! In zdaj so nastajali modri, svetlikajoči se odtenki, ki jih ni bilo moč razumsko pojasniti.

Vprašanj je bilo veliko. Je bil to element? V vsakem primeru je lahko snov inducirala radioaktivnost drugi snovi; Blanche je, tako piše sama, dan za dnem preživljala z Marie v laboratoriju. Mariejinim meritvam je sledila minuto za minuto in na njenem obrazu je opazila skoraj zveličan nasmeh: *in tedaj sem dojela, da je bil ves prostor obarvan z radioaktivnostjo.*

Tako povzame. Triletno delo s smolovcem, tonami umazane žindre, opisano kot metafizično umetniško delo nekega popol dneva v Parizu.

Ožarčena od lepote nove snovi je tako skupaj s svojo prijateljico Marie vstopila v moderno 20. stoletje.

Marie Curie ali »Maria«, kot jo Blanche včasih imenuje v *Knjigi vprašanj*, jo je nekoč prijela za roko, negibno stala in ji govorila, njej ali pa sami sebi. *Ne razumem, je rekla Marie, ne razumem te nepredvidljivosti sevanja. Pojavi se spontano, kot bi stala pred vodno gladino in gledala, kako se nekaj začčenja premikati, rasti, kot bi bilo morje živo bitje, morska žival ali živa roža, katere listi segajo proti meni; zdi se mi, da ta radioaktivnost krši prvi zakon termodinamike; kaj je vzrok, prazvor te moči?*

Spontano sevanje je zelo zapletena uganka, je Marie rekla Blanche, svoji lepi in še neamputirani laboratorijski pomočnici, ki jo je s svojo preteklostjo in kariero medija v bolnišnici Salpêtrière očarala že takoj na začetku. Blanche je dodala: kot ljubezen! A Marie se je obrnila k njej z vprašujočim nasmehom, ki je nenadoma ugasnil, kot bi bila pred to nenavadno sliko najprej negotova, nato pa hotela izraziti neodobravanje. *Mogoče zato*, je menila Blanche, *ker je kot znanstvenica zavračala vse poetične metafore in ker še ni bila pripravljena stopiti v mučen in uničujoč svet umetnosti.*

Tako sta se pogovarjali, tako se zrcali preostanek njunih pogovorov v *Knjigi vprašanj*. To je bilo, preden je Blanche Wittman pričela z neuspešnim projektom, da bi intrinzični naravi ljubezni dala znanstveno, a obenem čutno razlago. Tako je Marie Curie razmišljala, preden je mnogo kasneje preko Blanche in *Knjige vprašanj* prišla do drugačnega spoznanja. Spoznanja, ki se je v njej rodilo zaradi njenega zanimanja za ljubezensko razmerje med Blanche Wittman in profesorjem Charcotom, za prijateljičin domnevni umor slednjega in za poskus doseči ljubezen, ki ni težila k smrti in uničenju.

Ljubezen premaga vse.

Eno leto kasneje je Blanche prvič zbolela. Bilo je nerazložljivo. Prva operacija jo je stala desnega stopala.

Tako se je začelo.

A dolgo se je Blanche Wittman spominjala tistega nedeljskega popoldneva, ko sta bili ona in Marie, dve lepi ženski, sami v laboratoriju, z roko v roki pred nerazložljivim čudežem, obdani s skrivnostnimi barvami in žarki, ki so, ne da bi se zavedali, pomenili vstop modernosti v muzej ljubezni – v popolni telesi teh dveh žensk.

4.

Danes vedo vsi.

Obe, Blanche in Marie, sta umrli od teh zagonetnih, lepih in vabljenih žarkov radija. Tistih, ki so sijali tako zelo skrivnostno, a

so bili odkritje – kot vrata, ki vodijo v črno, pretečo sobo – ki je spremenilo svetovno zgodovino.

Najprej Blanche. Nato Marie.

Dolgo so si zatiskali oči in poskušali vse prikriti.

Laboratorijski delavci so umirali v nenavadno visokem številu, večinoma za levkemijo, mnoge so obrezali, podobno kot Blanche. Kljub temu so dolgo mislili, da je sevanje zdravilno: toplice z radioaktivno vodo so bile zelo priljubljene, radioaktivne stekleničke z vodo za lase »Curie«, ki naj bi preprečevala izpadanje las, so bile prodajna uspešnica. Neka »Crema Activa« je obljubljala »čudeže«. Neka evropska farmakopeja iz leta 1929 je vsebovala osemdeset patentiranih zdravil z radioaktivnimi sestavinami, vsa so bila čudežna: kopalne soli, mazila, svečke, zobna pasta, čokoladne praline.

19 ■

Leta 1925 se je slika kljub vsemu začenjala spreminjati. Tistega leta je Margret Carlough, mlada ženska, ki je delala kot barvarka v tovarni stenskih ur v New Jerseyju, tožila svojega delodajalca U. S. Radium Corporation. Urne številčnice je barvala s samosvetlečo barvo.

Devet barvarjev je do tedaj že umrlo s hudimi ranami v ustih kot prvim simptomom: v navadi so imeli, da so koničasti čopič močili z lastno slino in v razmeroma kratkem času so se jim v ustih začele pojavljati vedno večje in nič kaj svetleče se rakaste rane. Zobje so jim odpadali, lica so prekrivale neozdravljive rane, jeziki so jim počrneli, zevajoča črna usta so pričala o tem, da lepa, samosvetleča barva morda seva nekaj smrtonosnega.

Drugi so trpeli za hudo anemijo, ki so jo kasneje poimenovali »radijeva nekroza«. Podjetje, ki je izdelovalo lično obarvane ure, je povezavo zanimalo in simptome označilo za »histerijo«, kar bi se Blanche, ki jo je kasnejši svet poimenoval »kraljica histerije«, gotovo zdelo ponižujoče, morda celo zgodovinska ironija.

Toda o tem ni vedela ničesar, že dolgo je bila mrtva. To se je dogajalo kasneje. Je pa to vendarle pojasnilo, zakaj je Blanche postopoma ostala brez spodnjih okončin in brez leve roke. Zgodba, ki jo je Blanche želela povedati, ki govori o Marie Curie, deloma o Jane Avril, predvsem pa o njej sami in profesorju Charcotu, teh štirih,

ne govori o njenem zastrupljanju in smrti, pa tudi o Mariejinem ne. Gonilo njene *Knjige vprašanj* je nekaj drugega.

Lahko bi tudi rekli: gledišče, s katerega opazujemo dogajanje, je torzo.

Lahko si mislim, da je Marie do nje čutila neko odgovornost.

Zato je dovolila, da Blanche živi v njenem domu, zato je zanjo skrbela, se z njo pogovarjala, prisluhnila njenim besedilom, brala iz *Knjige vprašanj*. Tako sem vsaj mislil sprva. Toda kasneje je postalo jasno: madame Marie Skłodowska Curie, dvakratna dobitnica Nobelove nagrade, za kemijo in fiziko, je imela tudi druge razloge, da se je zanimala za to žensko.

Blanche je vendarle imela posebno življenjsko zgodbo.

Trdila je, da je umorila Jeana Martina Charcota, svetovno znanega zdravnika, ki ga je ljubila. Rekla je, da je bil to umor iz ljubezni, s katerim je hotela utreti pot tudi Marie, a ne tako, da bi želela napeljevati na dodatne umore, temveč tako, da bi ji pokazala pot do popolnega in znanstvenega razumevanja narave ljubezni.

Čarovništvo!

▪ 20

5.

Boleče je postaviti se na lastne noge in hoditi.

Nekoč jo je Charcot pokazal gospodu Strindbergu. To je edina povezava Blanche in Charcota s Švedsko, ki sem jo odkril. Poskusi z napadi histerije so bili v Salpêtrièru odprti za javnost, čeprav je »javnost« sprva pomenila skrbno izbrano množico z zanimanjem za znanost.

Kasneje so se pridružili še drugi.

Tedaj so se predstave odvijale v avditoriju. Predmet znanstvene raziskave ni bila določena ženska, temveč Ženska in njena bit.

Novica o poskusih se je razširila med pariške intelektualce in novica je govorila – bila je jesen 1886 –, da je bilo opravljenih nekaj poskusov, ki so potrjevali, da je Žensko »do določene mere mogoče pojmovati kot stroj, da se pri njej določena čustva lah-

ko izzovejo mehansko, tako da se s pritiskom na določene dobro premišljene točke povzroči čustven izliv. Čustev ni bilo mogoče izzvati le enkrat, temveč večkrat; tako so napadi histerije in krčev dokazovali, da je bilo Žensko, z njenimi pobegi v histerijo in znanstveno nadzorovanimi vrnitvami iz nje, možno razumeti; znake je bilo možno prepoznati in jih nadzorovati.«

Prvič dotlej je bilo možno kartirati temni in neznani kontinent Ženske, podobno kot so raziskovalci, kot je Stanley, kartirali dele Afrike.

Podoba geografskega raziskovalca se stalno ponavlja.

Tako se je novica razširila in do določene mere tudi okrepila, saj so ženske *v svojem stanju histerije kazale goloto, kar pa je imelo znanstvene razloge, zato tega ni šlo primerjati z nespodobnostjo.*

Na ta način se je rodilo splošno zanimanje.

Govorice so bile na neki način neresnične. Charcot, tako so trdili njegovi pristaši, sploh ni bil mnenja, da je Ženska samo stroj s točkami, na katere lahko pritisneš, temveč da je s tem mehanskim pristopom opazovanja možen obisk človekove notranjosti, kot spuščanje v ognjenik Hekla, v predor, ki vodi navzdol, kot je dokazal slavni znanstvenik Jules Verne! Morda je bil pisatelj. A čemu te toge meje med umetnostjo in znanostjo?! Središče Zemlje je bilo podobno središču človeka! Tako je bilo.

Poskusi so bili le prva etapa v daljši, zelo nevarni ekspediciji v temno uganko – središče človeka.

Profesor Charcot ni bil naiven. Pozorno so ga spremljali. Takšni razsvetljenci si niso mogli privoščiti naivnosti.

Poskusi so bili deloma javni. Blanche je izvedela, da bo pri enem izmed njih prisoten razvpit, a zanimiv gospod Strindberg, ki je pritegnil njeno prozornost.

Stal je čisto zadaj in deloval vznemirjeno, a skeptično.

Ona ga je ignorirala. Po nastopu ni pristopil in se zahvalil ali poklepetal. Zato ga je skoraj pozabila, vse dokler ji ni nekdo povedal, da sta poskus in ona sama nanj naredila takšen vtis, da sta kasneje obarvala ali, bolje rečeno, se vtisnila v dve njegovi gledališki igri.

Ena je imela naslov *Zločin in zločin*, druga pa *Inferno*. Ne.

Naslova je pozabila.

Charcotov asistent Sigmund, ki je bil Nemec ali Avstrijec, je bil posebej vznemirjen, saj je bil mnenja, da je ta pisatelj zelo pomemben, skoraj tako kot Ibsen, da je bil drugi največji med Skandinavci. Strindberg je prav tako kot on intenzivno preučeval naravo ženske in ljubezni. Toda nemški ali avstrijski asistent je poudaril, da je Ibsen v določeni meri na ljubezen vedno gledal kot na igro moči, zaradi česar je postal spreten, a v osnovi nezanimiv umetnik, skorajda političen pisec. In da je gospod Strindberg, ki je bil očitno na več načinov neuravnovešen, pogosto v zvezi s tem vprašanjem, vodil zanimivejši dialog kot Norvežan.

Zakaj, je vprašala Blanche.

Zaradi svoje bojazni do ženske in spoznanja, da je ženska neraziskana pokrajina, del velike zgodbe človeštva, kjer je treba poiskati neznano točko, ki bo povzročila, da vse, kar je strašljivo in nerazumljivo, postane logično, ji je odgovoril Sigmund.

■ 22

Poskus je bil zelo uspešen. Gospod Strindberg je bil v množici gledalcev skoraj neviden.

Blanche je z lahkoto dosegla tretjo katatonično stopnjo, ki so jo nato izzvali še enkrat. Ko je bilo konec, je opazovala avditorij, posebno gospoda Strindberga. *Nekaj trenutkov sem ga opazovala in videla, da so se njegova usta brezdišno odprla in da njegov pogled ni bil več predirljiv, a tudi ni izražal sočutja do mene, majhne sestre v najhujši stiski. Tedaj sem se nenadoma spomnila na svojega brata, na katerega se sicer nikdar ne, odrezan je od moje ljubezni in mojih spominov.*

To je bilo edinkrat, ko je imela Blanche neposreden stik s kakšnim Švedom ali sploh Skandinavcem, a to je morda zapečatilo njen pogled na severnjake v zvezi z Mariejino drugo Nobelovo nagrado in poskusom Švedov, da jo prekličejo zavoljo ljubezni.

6.

Iz *Knjige vprašanj* izvemo, da je Blanche že pri šestnajstih letih zanosila.

Njen oče, ki je bil lekarnar in jo je imel na več načinov rad, ji je na njeno vztrajno prigovarjanje naredil splav.